

CATASTRUM

ÉVNEGYEDES KATAZSTERTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

- Tuza Csilla: Az ideiglenes kataszteri felmérés kezdetei Erdélyben, 1850–1851. Radnótfája határjárása
- Török Enikő: Fülhegyi, Gyarmathi, Hadfy és Kőszeghy. Kataszteri mérnökök szabadságharcos múlttal
- Kiss Márton: Skála Vencel (1826–1917) emlékezete. Egy „bohém” mérnök útja a földméréstől a városi polgárságig
- Schmidt Anikó: A kataszter ügye az 1906–1911. évi országgyűlésen
- Reisz T. Csaba: Török Ferenc (1845–1924) emlékezete. A felmérési ügyvitel kézikönyve

21. 11. 1854

Zur Situation der Gegend bei St. Hippo

Nr. 49
 1854
 21. 11. 1854
 21. 11. 1854

21. 11. 1854
 21. 11. 1854
 21. 11. 1854

Radnótfája térképe, 1854 (MNL OL, S 105 - No. 250/3.). L. ehhez Tuza Silla cikket

SUMMARY

TUZA, Csilla: The Beginning of the Temporary Cadastral Survey in Transylvania, 1850–1851. The Border Crossing around Radnótfája

tuza.csilla@mnl.gov.hu

The temporary cadastral instruction of 1849 was also published in Transylvania, according to which the preliminary works were started here in 1850, as well. The offices necessary for the survey were organized, provided with staff, and several explanatory notices were posted for the people. However, we know little about starting and organizing the work. The first step in the survey work was to establish the boundaries of the tax community, checking the borders of the settlement and its lands, which strongly preserved the medieval traditions. The published source is a surviving border crossing from 1851 for temporary cadastral survey works of the village of Radnótfája belonging to the Görgény estate. The value of the source is increased by the fact that the records of the survey work carried out have survived only in fragments.

TÖRÖK, Enikő: Fülhegyi, Gyarmathi, Hadfy and Kőszeghy. Cadastral Engineers who Participated in the War of Independence in 1848 and 1849

torok.eniko@mnl.gov.hu

In the 1850s, the conretual survey employed more than 90 engineers who had fought in the War of Independence and had also earned the rank of officer. The people presented in the study were four of them, all of whom had their names Hungarianized, they were Roman Catholics, and they were born in Galicia, Croatia, or Hungary. Their example also shows that in the case of engineers employed in the completion of technical work related to the proviso, a higher degree in engineering was not a condition. Antal Kőszeghy and Henrik Fülhegyi also served in the detailed survey.

KISS, Márton: The Memory of Vencel Skála (1826–1917). The Milestones of the Life of a Bohemian Engineer from the Cadastral Survey to Citizenship

kiss.marton@mnl.gov.hu

Born in Czechia, Wenceslas Skála began his career in the cadastral survey in the hereditary provinces of the Habsburg Empire in the mid-19th century. During his work, he had travelled all around almost the entire empire, so he came to the survey in Hungary as an experienced engineer. He spent a significant part of his professional life in Pécs, where he settled and started a family. After his retirement, he made serious efforts to join the ranks of the citizens of Pécs. In addition to his membership in the associations, he maintained relations with the leaders of the city. With his downtown property and vineyard ownership, he became a real citizen of Pécs for the rest of its life.

SCHMIDT, Anikó: The Case of the Cadastre in the Parliament in 1906–1911

schmidt.aniko@mnl.gov.hu

Concerning cadastral history, the biggest achievement of the Parliament was the adoption of the law on the adjustment of the land tax cadastre and the determination of the percentage of land tax during the Parliament session between the years of 1906 and 1911. Accordingly, the land tax rate was reduced from 25.5% to 20%, and a more proportionate distribution of the tax burden was to be ensured by “real income” instead of income tax on cadastral income. Lawmakers were confident that all of this would result in a fairer tax system that would help reduce social divisions, such as the widening gap between owners of large and small and medium-sized estates.

REISZ, T. Csaba: The Memory of Ferenc Török (1845–1924). Manual of Survey Administration

reisz.t.csaba@mnl.gov.hu

Ferenc Török (1845–1924) entered the service of the cadastral survey at the age of forty. He started as an office clerk and retired as a technical advisor, which means he had climbed the full career ladder of an official. He made a lasting mark in the administrative-managerial work because he compiled the Manual of Survey Administration (1891, 1898), which helped the engineers and survey managers with the day-to-day office administrative work with noted sample document templates. His work helps to reconstruct the history of the cadastral survey, as well.

TUZA CSILLA

Az ideiglenes kataszteri felmérés kezdetei Erdélyben, 1850–1851

Radnótfája határjárása

A Habsburg Birodalom osztrák és itáliai tartományokban – több 18. századi kísérlet után – I. Ferenc császár adta ki az általánosan hatályos földadórendeletet 1817. december 23-án. A földadórendszer bevezetéséhez kataszteri felmérést kellett végrehajtani, hogy az adót reálisan, mindenhol egyenlő feltételek szerint lehessen beszélni.¹ Ebből az elvből az is következett volna, hogy a birodalom valamennyi tartományát egyaránt fel kell mérni, és minden területen egyenlő mértékű és azonos elveken alapuló földadórendszert kell bevezetni. Magyarországon azonban 1817-ben nem állt készen sem a nemesi társadalom, sem a konfliktusokat kerülni óhajtó uralkodó ennek a rendszernek a bevezetésére, a kataszteri felmérések megkezdésére. Erre csupán az 1848–49. évi szabadságharc után került sor, amikor I. Ferenc József 1849. október 20-án kiadta az ideiglenes földadókataszter bevezetéséről szóló pátensét.²

Ugyanezen a napon megjelent Erdélyre vonatkozóan is a földadókataszter bevezetéséről szóló pátens. Az önállóan, de lényegében ugyanazzal a szöveggel kiadott két rendelet megjelenése önmagában is hangsúlyozta, hogy

Erdély és Magyarország 1848-ban kikiáltott uniója megszűnt, és két különálló koronatarományról van szó.

Az Erdély számára kiadott pátens kiemelte, hogy célja a közteherviselés megvalósulása, mivel az „tovább már nem halasztható”.³ Egyelőre azonban csak ideiglenes rendet vezetnek be, és a részletes felmérés előtt csupán a határok és dűlők felmérését végzik el, a telkek méretét csak becslés, bemondás alapján jegyzik fel. A részletes kataszteri felméréssel egyidőben kívánták rendezni a telekkönyvi viszonyokat is, nemcsak Erdélyben, hanem mindenhol a birodalomban. Míg a kataszteri felmérés az adóalap megállapítását szolgálta, a telekkönyvezés a tulajdonjogi viszonyok tisztázását érintette. Sok helyen azonban ezek a munkálatok is egyidőben, egymást kiegészítve folytak.⁴

A birodalomban 1806 óta folyt az egyes tartományok és országok új, ún. II. katonai felmérése, és sok helyütt a kataszteri felmérések erre támaszkodtak, vagy a két felmérés kölcsönösen kiegészítette egymást.⁵ Erdélyben azonban nem ez volt a helyzet, itt a katonai felmérési munkálatokat is éppen csak megkezdték.

- 1 Az 1817. évi földadórendszer bevezetéséről, röviden az előzményekről, valamint a rendelet szövegét l.: TUZA CSILLA: A földadó bevezetése az osztrák örökös tartományokban, *Catastrum* 2. (2015) 2:3–8.
- 2 A rendelet magyar és német nyelvű szövegével együtt l.: TUZA CSILLA: Az 1849. évi császári pátens a földadókataszter bevezetéséről, *Catastrum*, 1. (2014) 4:2–4.
- 3 Kaiserliches Patent vom 20. October 1849, über die Einführung des Grundsteuer-Katasters in Siebenbürgen und die Festsetzung eines Grundsteuer-Provisoriums bis zur Vollendung des stabilen Katasters. [Császári nyílt parancs a földadókataszter bevezetéséről Erdélyben és az ideiglenes földadó felállításáról az állandó kataszter elkészítéséig.] *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich*, Jg. 1849. Wien, 1850. Nr. 423. 771–772. Magyar nyelven megjelent: *Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsájtott Legfelsőbb Manifestumoknak és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek*. Buda, 1849. XVIII. Függelék: Az 1849. évi földadókataszter bevezetése Erdélyben.
- 4 MATÚZ GYÖRGY: *Telekkönyvi rendszerünk kialakulása és működése 1840-1873*. PhD értekezés. Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Szeged, 2003.
- 5 A második katonai felmérés lefolytatásáról, a kataszteri felméréssel való összefüggésekről: JANKÓ ANNAMÁRIA: A második katonai felmérés. *Hadtörténeti Közlemények*, 114. (2001) 1:103–127., továbbá UÓ: A katonai és a kataszteri felmérések kölcsönhatása (1763–1940). *Catastrum*, 6. (2019) 1:3–18.

A kataszteri ideiglenes felméréssel kapcsolatos szervezési munkálatok 1850-ben indultak meg. 1850. április 8-án jelent meg az a pénzügyminiszteri rendelet, amely megteremtette a felmérés közigazgatási hátterét. A rendelet értelmében tartományi adóbizottmányt állítottak fel, amelynek feladata volt többek között a becslési és felmérési munkálatok megszervezése. Élére 1850. július 10-én Mersich András mérnököt nevezték ki, majd 1851. április 1-jén megkezdték a dülönkénti felmérést.⁶

A munkálatok megkezdésére már felállították, illetve meghatározták a szükséges közigazgatási egységeket: az adókerületeket, a becslőfelügyelőségeket, a becslőjárásokat, az adóközségeket, és ezeket ellátták a megfelelő személyzettel is. 1850. augusztus 2-án megjelent a mérnökök munkáját szabályozó utasítás is, amelyben részletesen leírták feladataikat, kötelességeiket.⁷

Erdélyben a hegyek, a sokszor szinte megközelíthetetlen falvak, a nehéz terepviszonyok, sőt még az időjárás is megnehezítette a munkálatokat. Emiatt nehezen találtak olyan szakembereket, akik vállalták a komoly feladatot, és legtöbbször csupán kezdő, tapasztalatlan mérnökök jelentkeztek.

Az utasítások ugyan rendre hangsúlyozták a földadókataszter bevezetésének szükségességét és a nép számára hasznos voltát, mégis sok helyen a lakosok akadályozták a mérnökök munkáját. Lerombolták a már felállított cövekeket, határjeleket, szabotálták a határjárást. 1850. december 27-én három – magyar, német és román – nyelven is kiadták azt a felhívást,

amelyben kéri a lakosság segítségét a kataszteri felmérések előkészítésében, ennek azonban nem sok fogantja volt.⁸

1851-ben ezért nyomtatásban is kiadták és terjesztették az 1850. március 4-én megjelent nyílt parancsot, amely elmagyarázta a lakosság számára a földadókataszter bevezetésének módját, lefolytatását és lényegét. A pátens *Utasítás a földjövedelmének felvételére az 1850-ik évi Martius 4-ki l. f. nyíltparancs által kiszabott földadó ideiglen létesítése érdekében* címmel jelent meg Kolozsváron.⁹

A pátens két részből áll, az első rész megadja a célokat, az elvégzendő munkálatokat, részletesen leírja, hogyan kell ezeket megcsinálni, pl. a határjárás hogyan végzendő el, hogyan kell a művelési ágakat meghatározni és ezeket osztályozni, az összeírásokat hogyan kell összegezni és a birtokosoknak átadni.

A második rész a földjövedelmének megállapításával foglalkozik: hogyan kell kiszámolni, mit értenek tiszta haszon fogalmán stb.

Az első rész III. fejezete foglalkozik az adóközség határainak leírásával. Eszerint (16. §) ezt a községi választmány hajtja végre, a szomszéd községek választmányainak megjelenésével a közös határokon. Segítenek a határt jól ismerő lakosok. Ha vannak a községről korábbi határjárások, leírások, térképek, azokat is felhasználják. A körüljárás teljes, vagyis a kiindulóponttra kell visszatérni (17. §). Az ügyvezető lépésekkel méri fel a határt (18. §.), és „mindazon pontokat, mellyek leírása a határ megismerésére vezetnek, pontosan kijelöli s feljegyzi”.

6 Mersich András pályafutásáról részletesen: TÖRÖK ENIKŐ: Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. *Catastrum*, 3. (2016) 1:29. A felmérési munkálatok megszervezésére, Mersich kinevezésére forrásokkal együtt: TÖRÖK ENIKŐ: „A haza javát nagymértékben előmozdító nyeresemény.” Az erdélyi dülönkénti felmérés előkészítése. *Catastrum*, 5. (2018) 3:3–10. (= TÖRÖK, 2018)

7 A mérnökök feladataira, a felmérési munkák elindítására (forrásközléssel): TÖRÖK ENIKŐ: A mérnökök feladatai a dülönkénti felmérésnél. *Catastrum*, 4. (2017) 1:3–14., valamint UŐ: A Temesi Bánság és Erdély tartománytérképei a dülönkénti felmérés alapján. *Catastrum*, 3. (2016) 3:31–40.

8 TÖRÖK, 2018. 3.

9 Jelzete: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) – Erdélyi Kormányhatósági Levéltárak – Cista Diplomatica – Vegyes normalia gyűjtemények (= F 120) – 8. kötet (A gyűjteményben több, a földadókataszteri munkálatokkal kapcsolatos utasítás, hirdetmény és magyarázó értekezés is található az 1851–1863 közötti időszakból magyar és német nyelven.). A Kolozsvárott kiadott utasítás az *Utasítás az 1850-ki martius 4-ről kelt legfelsőbb patens által rendelt földadó-provisorium számára eszközözendő földjövedelem-kiszámítások véghezvitelére. Instruktion zur Ausföhrung der Gröndertrags-Erhebungen für das mit dem allerhöchsten Patente vom 4. März 1850.* Buda, 1850. kétnyelvű kiadvány magyar nyelvű újrakiadása. Az 1850. évi utasításról l. REISZ T. CSABA: A kataszteri felmérési utasítások. *Catastrum*, 2. (2015) 1:5.

TÖRÖK ENIKŐ

*Fülhegyi, Gyarmathi, Hadfy és Kőszeghy Kataszteri mérnökök szabadságharcos múlttal**

Az 1850-es években a dűlőnkénti felmérésnél több mint 90 olyan mérnököt alkalmaztak, akik harcoltak a szabadságharcban és tiszti fokozatot is szereztek (pl. Mesterfy Márton, Traupmann András). De nemcsak mérnökként tudtak elhelyezkedni az egykori tisztek, hanem kataszteri hivatalnokok is (írnök, becslőbiztos) kerültek ki közülük. A későbbiekben néhányan felügyelői (pl. Gyürki Antal), igazgatói (pl. André Frigyes) kinevezésig jutottak.¹

E tanulmány mérnökeiben – azonkívül, hogy részt vettek a szabadságharcban – az is közös, hogy mindannyian megváltoztatták, magyarosították a nevüket. Fülhegyi Henrik és Kőszeghy Antal névváltoztatására a szabadságharc idején, 1848-ban került sor. Az 1850-es években Fülhegyi következetesen az új nevét használta, míg Kőszeghy a korábbi, Winkler családnévvel szerepel a kataszteri forrásokban. Gyarmathi Rezső 1864-ben, Hadfy János 1870-ben kapott engedélyt a névváltoztatásra. Mindannyian római katolikus vallásúak voltak. Fülhegyi galíciái,

Hadfy horvátországi születésű, Gyarmathi és Kőszeghy Magyarországon született, az előbbi Nyitra, az utóbbi Sáros vármegyéből származott.²

Fülhegyi Henrik

Fülhegyi (Henkler) Henrik (Rzeszów, Galícia, 1816. 11. 19. – Eszék, 1863. 04. 15.) Henkler Henrik főhadnagy fia, aki a gráci katonaiskola elvégzése után, 1834 és 1842 között a 40. gyalogezredben szolgált, hadnagyként lépett ki a hadseregből.³

Moll Emíliaival 1843-ban kötött házasságából több gyermeke született: Nepomuk János (*Újvidék, 1844. 08. 21./08. 22.), Vilma (*Újvidék, 1846. 05. 14.), Mária Henriette (*Debrecen, 1847. 12. 07./12. 09.) – ekkor Fülhegyi könyvnyomdászként dolgozott Debrecenben –, Irma (1850? – †Kassa, 1870. 07. 22.), József Lajos (*Abaújszántó, 1851. 10. 28.) és Ödön József (*Kassa, 1854. 12. 05./12. 11.), de 1859-ben csak három gyermek apjaként tartották nyilván.⁴

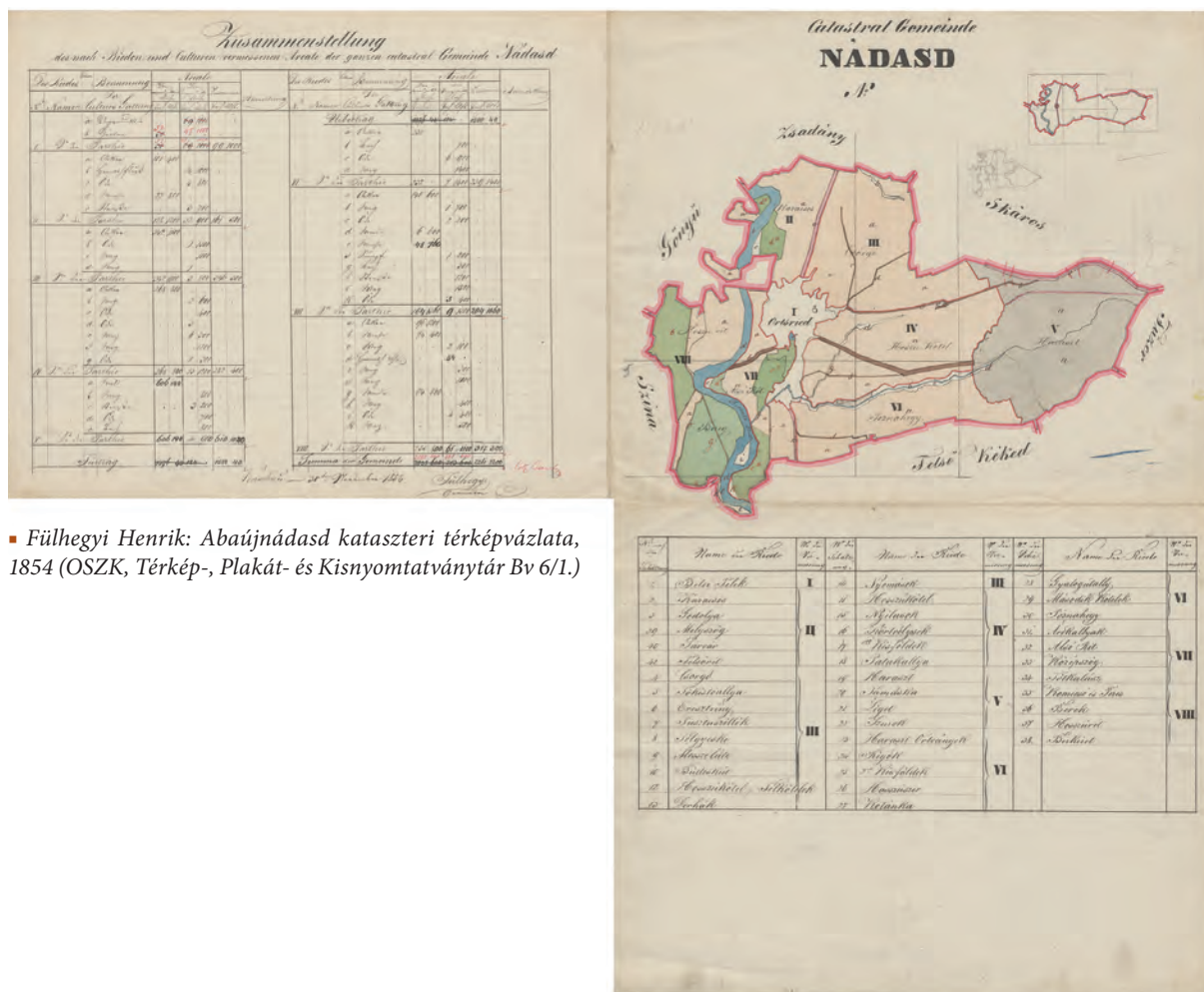
* A bécsi kutatásaimat a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj (2015, 2017) és a bécsi Collegium Hungaricum kutatói ösztöndíj (2019) támogatásával végeztem. Ezúton is köszönöm Oross Andrásnak, a bécsi magyar levéltári delegátusnak a kutatásban nyújtott segítségét. A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 Mesterfyről l. TÖRÖK ENIKŐ: Solt város ideiglenes felmérésének dokumentumai. *Catastrum*, 2. (2015) 2:22–30. (= TÖRÖK, 2015), Traupmannról l. ZÁVOCZKI ADRIENN: Óbuda belterületének határleírása (1874). *Catastrum*, 1. (2014) 2:33. Gyürkyről l. SCHMIDT ANIKÓ: A Kataszteri Kalauz. Gondolatok az első magyar földmérési folyóiratról. *Catastrum*, 1. (2014) 1:20–25. Andréről l. REISZ T. CSABA: Az André család. *Catastrum*, 7. (2020) 2:31–32. (= REISZ, 2020).

2 A névváltoztatásokról l. DEÁK ÁGNES: „Nemzeti egyenjogúsítás”. *Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon, 1849–1860*. Bp., 2000. 63–66. GYÁNI GÁBOR – KÖVÉR GYÖRGY: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Bp., 2001. *Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig*. Szerk.: KARÁDY VIKTOR – KOZMA ISTVÁN. Bp., 2002. 27–48.

3 BONA GÁBOR: *Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara*. Bp., 2015. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bonabona-tabornokok-torzstisztek-1/> (= BONA, 2015) Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammerarchiv und Finanzministerium (= ÖStA, FHKA NHK) Katasterabt. Akten 361. 2527/ 1855.

4 A gyerekek születési adatai: FamilySearch (<https://www.familysearch.org/>), Ödön keresztapja Werfer József (†Kassa, 1867. 12. 02.) nyomdász. Irma gyászjelentése: Pannon Digitális Egyesített Archívum (= Pandea; <https://dSPACE.oszk.hu>). ÖStA, FHKA NHK, Katasterabt. Akten 361. 2527/ 1855, 456. 39229/1859. KORPONAY JÁNOS: *Abaujvármegye monographiája*. Kassa, 1866–1870. 738.

■ Fülhegyi Henrik: Abaujnádasd kataszteri térképvázlata, 1854 (OSZK, Térkép-, Plakát- és Késmintatár Bv 6/1.)

1848. június 19-én a Kassán alakuló 9. honvédszászlóalj főhadnagyává nevezték ki, majd a bánsági hadszíntérre vezényelték, a tavaszi hadjáratban a főhadszíntéren harcolt, őrnagyi rangot kapott. A szabadságharc idején, 1848-ban változtatta meg nevét Fülhegyire. Görgei Artúr seregéhez csatlakozva Világosnál tette le a fegyvert. 1849. december 6-án golyó általi halálra ítélték, amelyet néhány napra rá 16 év várfogságra módosítottak. 1850. június 14-én kegyelmet kapott.⁵

1852-től 1856-ig a Kassai adókerületben dolgozott a dülönkénti felmérésnél. 1852. március 27-től kisegítő segédként (Aushilfsadjunkt), majd 1853. május 15-től felmérési segédként

alkalmazták König Antal mérnök mellett. Gömörý András, a kassai adókerületi bizottmány elnöke 1853. május 28-án azzal indokolta alkalmazását, hogy katonai térképezéssel foglalkozott, majd több éven keresztül egy magánmérnök mellett dolgozott. Mivel meggyőződtek alkalmasságáról, július 1-jével asztalvezetővé, majd november 1-jével mérnökké léptették elő. Ő végezte például Kőrösmező, Pereszlő, Tarfalu és Tarújfalu felmérését, munkáját rendszeresen dicséretre méltónak minősítették. Az 1855. évi minősítési táblázat szerint német, „szláv”, magyar és olasz nyelvtudással rendelkezett.⁶

1856. június 28-án saját kérésére került a

5 BONA, 2015. Névváltoztatások. Közlöny, (1848) 63:310. MAKAI ÁGNES: „Hú vitézségért...”. Az 1848–1849-es magyar szabadságharc kitüntetett hőseinek emlékére. Bp., 2001. 127. SZENTIVÁNYI MÁRTON: Századunk névváltoztatásai. Helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye, 1800–1893. Bp., 1895. (= SZENTIVÁNYI, 1895) 17.

6 ÖStA, FHKa NHK Katasterabt. Akten 330. 1863/1853., 338. 18/1854., 338. 655/1854., 343. 1777/1854., 361. 2369/1855., 361. 2452/1855., 361. 2527/1855., 363. 2846/1855., 364. 3261/1855., 378. 1982/1856., 382. 3173/1856., 382. 3173/1856., 456. 39229/1859.

KISS MÁRTON

*Skála Vencel (1826–1917) emlékezete Egy „bohém” mérnök útja a földméréstől a városi polgárságig**

A kataszteri felmérés szervezetének kialakulása

Raum Frigyes a magyar területeken létrehozott kataszteri igazgatás szervezeti fejlődését vizsgálva megállapítja, hogy a kataszteri felmérés struktúrája nem egy új elgondolás alapján jött létre, hanem a 19. század elejétől fogva meglévő tapasztalatokra támaszkodott. A felmérést nem a meglévő közigazgatási egységeken (például megyéken) belül képzeltek el, hanem a kormányzati szempontokat figyelembe vevő „gördülő tervezéssel” haladtak végig a birodalom területén és országrészeket mértek fel. A szervezet így a szakigazgatások többségével ellentétben nem volt erősen centralizált, a helyi-regionális viszonyokhoz alkalmazkodva kisebb központokat hoztak létre.¹

Újabban Reisz T. Csaba vetette fel a kataszteri felmérés szervezeti történetének és személyzeti állományának kérdéseit. A megnyíló levéltárak és a számítógépes adatbázisok segítségével véleménye szerint egy minden ediginél pontosabb és használhatóbb rendszer hozható létre. Ez nem pusztán az adott területi egységeken belül működő igazgatási szerveket világítaná meg, hanem alkalmas lenne a különböző mérnökök életútjának bemutatására, a szakma „elmagyarosodásának” felderítésére és a rendszer iratképzési gyakorlatának rekonstruálására is.² Jelen tanulmány azokhoz

az írásokhoz csatlakozik, amelyeknek a szerzői feladatuknak tekintik a Habsburg Birodalomban – és az Osztrák–Magyar Monarchiában – tevékenykedő kataszteri felmérési mérnökök felkutatását és bemutatását.³

Mivel a felmérés alapvetően modernnek számított, a magyar területeken megjelenése elején már alkalmazásban lévő külföldi – legtöbbször osztrák, olasz és cseh – szakemberek tevékenykedtek. Ezen majd a később kiépülő és professzionálissá váló mérnökképzés változtatható, aminek alapjait a pesti mérnökintézetben tették le.

A szervezeti alapokat 1854-ban hozták létre, amikor Sopronban létrehoztak egy kataszteri felmérési igazgatóságot a feladatok koordinálására.⁴ 1861-ben a Vacano Fülöp vezette igazgatóságot Horvát–Szlavóniába helyezték át, így a horvátországi felmérés központja Zágráb lett. A munkát három év alatt végezték el, a kiegészítő mérések elvégzéséhez két alközpontot hagytak hátra Eszék és Zágráb székhellyel. Ezután a szervezet újra Sopronba került, hogy felmérje Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyéket, majd három év után ismét megszüntették, Vacano pedig Budára került az országos igazgatóság élére.

Az 1867. évi kiegészítés a kataszteri szervezet számára azt jelentette, hogy az ország határain belül dolgozók helyben maradhattak és nem volt kötelező a birodalom más területeire át-

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg. Ezúton szeretném megköszönni Reisz T. Csaba, Török Enikő (MNL OL), Bósz Attila, Nagy Imre Gábor (MNL BaML), valamint Papp Roland (Biokom Nonprofit Kft.) tanulmányom megírásához nyújtott segítségét.

1 *A magyar földmérés és térképészet története*. 3. és 4. fejezet. 2. kötet A. Főszerk.: RAUM FRIGYES – JOÓ ISTVÁN. Bp., 1992. (= *A magyar földmérés*), 7–8.

2 REISZ T. CSABA: Külföldi mérnökök a magyarországi kataszteri felméréseknél. *Archivarium historicorumque magistra: Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára*. Szerk.: KÁDÁR ZSÓFIA – LAKATOS BÁLINT – ZARNÓCZKI ÁRON. Bp., 2013. 189–215., 192–193.

3 Ilyenre kitűnő példa: TÖRÖK ENIKŐ: Elekes Ferenc – katona, térképrajzoló, litográfus és mérnök. *Catastrum*, 5. (2018) 4:36–43.

4 TÖRÖK ENIKŐ: A „földképi”, azaz felmérési igazgató hatásköre az 1854. évi előírások szerint. *Catastrum*, 4. (2017) 2:15–28.

■ Pécs látképe 1863-ban (MNL BaML, XV. 25. k. 2.)

költözniük. Ez hozzájárulhatott ahhoz, hogy a kataszteri mérnöki igazgatás lassan nemzetivé váljon, ennek eredménye a század végén érezte hatását. Addig azonban előfordult, hogy a szervezetek létszámhiánnyal küzdöttek, mivel a hozzáértő szakembereket az osztrák kormányzat vagy nem adta át, vagy önmaguk döntöttek úgy, hogy továbbállnak. Az 1880-as években a szervezet tovább erősödött, 1884-től állandó székhelyű központok jöttek létre, kezdetben tizenkettő.⁵

Pécs városa a 19. század második felében

Pécs gazdasági helye és szerepe nagymértékben megváltozott a 19. század második felében. 1850 és 1910 között a város lakossága háromszorosára növekedett, többnyire a szomszédos régiókból történő beköltözés és az új szakigazgatási szervek okozta munkaerő-beáramlás miatt. A városlakók házasságai alapvetően alacsony születésszámot mutattak,

és nem volt ritka az egykezés sem. A település társadalma egyszerre tekinthető tradicionálisnak és modernnek, így az őstermelők mellett egyre nagyobb számban jelentek meg az iparban alkalmazottak, valamint a hivatalnokréteg is növekedett. Az ország városhálózatában Pécs komoly szerepet játszott, mivel egyszerre volt egy régió (Délkelet-Dunántúl) központja, továbbá a bányászat révén országos elismertségre is szert tett. A tiszti címtárak hűen tükrözik, hogy az állami szakigazgatási szervek csaknem kétharmadának pécsi székhelye is volt, amelyek illetékessége rendszerint több megyére is kiterjedt. A 11. kataszteri felmérési felügyelőség is ezek közé tartozott, azonban az ezzel szorosan együttműködő pénzügyigazgatás csak Baranya megyei illetékességű volt. Az itt dolgozók a város tisztviselő-értelmiségi rétegéhez tartoztak, az 1900. évi tiszti címtár adatai szerint a városban szolgáló állami tisztviselők száma 174 fő volt, ebből a kataszteri felmérés 15 főt jelentett.⁶

5 A magyar földmérés, 9–12.

6 Források Pécs város polgárosodásáról (1867–1921). Szerk.: NAGY IMRE GÁBOR. Pécs, 2010. (= Források), 13–21., 29–31.

SCHMIDT ANIKÓ

A kataster ügye az 1906–1911. évi országgyűlésen

Katastertörténeti szempontból az 1906–1911. évi országgyűlés legnagyobb eseménye az évek óta várt földadóreformmal kapcsolatos törvényjavaslat kidolgozása, tárgyalása és elfogadása volt. Annak megalkotói célul tűzték ki, hogy áthidalják a birtokból eredő „valós jövedelem” és az annál jóval alacsonyabbra kiszámított katasteri jövedelem közötti mind nyilvánvalóbb és egyre több képviselő által kritizált különbséget, és egy igazságosabb adórendszerrel megpróbálják mérsékelni a mélyülő társadalmi különbségeket. Természetesen a kataster – ahogyan az a korábbi országgyűlésekre is jellemző volt – több más törvényjavaslatnál, rendeletnél előkerült, így ebben a ciklusban is igyekeztek gyorsítani a katasteri és ingatlan-nyilvántartási telekkönyvek összehangolását, az erdélyi birtokrendezések ügyét, a méterrendszer bevezetésénél pedig a földterületekre vonatkozóan át-

menetileg érvényben hagyták a régi mértékek használatát.¹

A kataster az éves költségvetésben

Az 1906–1911. évi országgyűlési ciklusban az állandó katasternél és a földadó-nyilvántartásnál, a katasteri helyszínelési felügyelőségeknél és a kolozsvári katasteri igazgatóságnál a tervezetthez képest minden évben túlköltekkeztek. Ennek egyik oka az volt, hogy az egyre sürgetőbbé váló katasteri és ingatlanlelkekönyvek összehangolása miatt a betétszerkesztésre több díjnokot fogadtak fel. Ebben az országgyűlési ciklusban a korábbiakhoz képest többeket részesítettek jutalomban is, mivel a döntéshozók szükségesnek látták értékelni mindazok munkáját, akik „*a felmérési munkálatok megoldásánál kiváló érdemeket szereztek*” vagy éppen a feladatok elvégzéséért

A földadóból származó bevételek és a katasterre vonatkozó éves költségvetés (korona) 1906–1911 között

Év	A folyó évre közigazgatásilag előírt összeg	Tényleges bevétel	Állandó kataster			Földadó-nyilvántartás	
			Terv	Kiutalt	Kiadás	Utalványozott	Tényleges kiadás
1906	69 835 179	83 061 969	1 805 006	1 971 304	1 880 169	1 114 097	1 108 923
1907	88 881 283	76 371 063	2 194 025	2 249 715	2 230 044	1 126 478	1 124 844
1908	68 679 116	73 779 060	2 318 944	2 326 143	2 410 204	1 211 139	1 209 863
1909	68 984 012	71 291 906	2 542 531	2 595 746	2 610 848	1 165 037	1 164 835
1910	70 729 999	68 658 745	2 542 531	2 500 509	2 754 514	1 127 229	1 115 856
1911	71 182 054	72 845 508	2 694 038	2 764 421	2 684 238	1 152 814	1 160 821

1 A korábbi országgyűlési ciklusok idején a katasteri kérdéseket illető eseményeket l. a *Catastrumban* megjelent eddigi cikkeimben: A katasteri felmérés az országgyűlés előtt (1865–1868). 2. (2015) 1:19–24.; A katasteri felmérés az országgyűlés előtt: az első törvényjavaslatok (1869–1872). 2. (2015) 2:9–21.; A katasteri felmérés az országgyűlés előtt. Élénkítő tárgyalások, erősödő földbirtokos lobb. 2. (2015) 3:46–59.; A kataster a logikát a feje tetejére állította. Az 1878–1881. évi országgyűlés tanulságai. 3. (2016) 1:13–25.; A katasteri ankét. 3. (2016) 2:21–28.; Az „új” földadó kivetése előtt: az 1881–1884. évi országgyűlés. 3. (2016) 3:3–16.; A katasteri munkálatok ügye az 1884–1887. évi országgyűlési ciklusban. 4. (2017) 1:15–24.; A katasteri munkálatok ügye az 1887–1892. évi országgyűlési ciklusban. 5. (2018) 2:18–27.; Harc a földadó leszállításáért. A kataster ügye az 1896–1901. évi országgyűlési ciklusban. 6. (2019) 2:30–39.; A kataster és a kiigazításának terve az 1901–1906. évi országgyűlési ciklusban. 7. (2020) 1:33–44. (= SCHMIDT, 2020). A korabeli szövegrészeket a mai helyesírásnak megfelelően, a nyelvi sajátosságokat megtartva adom közre.

túlórát vállaltak. Ezenkívül 1908-ban többletkiadást okozott a hasznavehetetlen műszerek pótlása, az adminisztrációhoz szükséges nyomtatványok beszerzése és a kataszteri térképmásolatok elkészítése. A vonatkozó jelentések azonban mindig hangsúlyozták, hogy az esetleges többletköltségeket mindig először más források átcsoportosításával próbálták megoldani, ezért a tervezetthez képest az éves kiadások végül csak minimálisan emelkedtek.²

A kataszter és az ingatlan-nyilvántartás

A kataszteri és az ingatlan-nyilvántartási telekkönyvek összehangolása terén az országgyűlési ciklus legnagyobb előrelépése az Igazságügyminisztérium azon döntése volt, hogy az ingatlan-nyilvántartási telekkönyvek kiigazításának gyorsítására 50 új bírói állást, valamint telekkönyvvezetői, írnoki és napi-díjas alkalmazotti státuszokat hoztak létre. A határozatot a képviselőházban 1907 januárjában ismertető Bizony Ákos előadó ettől a telekkönyvek gyors rendezését várta, a régi rendszerben ugyanis szerinte a nyilvántartások összehangba hozása legalább 100 évet vett volna igénybe. Az intézkedés ellen senki sem emelt kifogást, Nemes Bertalan (Abaúj-Torna megye, Gönc) mindössze annyit fűzött hozzá, hogy a telekkönyveket nemcsak a kataszterrel kapcsolatban kellene kiigazítani, hanem mindenütt, ahol szükséges, hiszen sok község telekkönyvét az 1851. évi első összeírás óta nem vezették rendesen.³

A telekkönyvek összehangolásának igénye is jelentkezett Lázár Pál (Bács-Bodrog megye, Bácsalmás) indítványában, aki a műszaki nyilvántartás reformját követelte a pontosabb helyrajzi felvételek érdekében.⁴ A képviselőházban 1907. február 15-én tárgyalt indítvány indoklásaként azt hozta fel, hogy a kataszteri felmérést kizárólag adózási szempontból vé-

gezték, emiatt a helyrajzi felvételek gyakran pontatlanok, mivel nem a helyszínen készülnek, ám azokat megbízhatatlanságuk ellenére is elfogadják a kataszteri felmérésnél. *„Ezen képtelen helyzet oka, hogy a kataszteri felmérések hiábavaló munkát végeznek. Ugyanis, ha valaki földjét fel akarja osztani, felfogadhat erre a munkára bárkit. Ez az akárki azután elkészíti legjobb tudása szerint a helyrajzi felvételt, és ezt, habár a készítő alá sem írja, s habár azért ő semmiféle felelősséget nem vállal, kénytelen a hatóság elfogadni, és ami legnagyobb bűn, ezen terv szerint, amely technikailag semmiféle megbízhatóságra igényt nem tarthat, lesz most már a drága pénzen készített hivatalos felvétel, úgyszólván, meghamisítva. [...] Igaz, hogy az esetben, ha a terv szembeötölő hiányokban szenved, akkor a hivatal azt visszautasítja és csináltat egy más tervet, mégpedig az állam pénzén. Jól van, csak hogy ennek az a következménye, ha a kényszerből el is tekintünk, hogy a műszaki karnak, a kataszteri mérnököknek nagy része el lesz vonva hivatali munkájától, mert kénytelen ezen helytelen tervek helyett újabb helyes felvételeket eszközölni. De emellett még a tulajdonosnak is újabb költséget okoznak, amennyiben a tulajdonos tartozik ilyenkor úgy napszámost, mint fuvart, faanyagot és lakást az új felmérés részére ingyen szolgáltatni.”* Mindezt – véleménye szerint – úgy lehetne kiküszöbölni, ha kizárólag képzett műszaki szakember készíthetne terveket a helyszínen határkövekkel kijelölt alappontok mellett úgy, hogy az egyes határvonalaknak megfelelő pontos méreteket feltüntetné. Ezek a helyszínrajzi tervek a kataszteri térképre átvéve csak javítanának a már meglévő térképen. Hangsúlyozta, hogy a kataszteri műszaki felmérés feladata az, hogy egyrészt a kataszteri adó céljaira megfelelő adatokat szolgáltatasson, másrészt alapul szolgáljon az ingatlan telekkönyvi betétek szer-

2 A kataszterre vonatkozó éves költségvetéssel és a földadóból származó bevételekkel kapcsolatos adatokat az *Állami zárszámadás 1907–1911. évi köteteiből* vettem, amelyek elérhetőek a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu).

3 *Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. I–XXVI. Bp., 1906–1911. (= KN). 94. országos ülés (1907. január 21.) VI:57.

4 Az indítvány megtekinthető: *Az 1906. évi május 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai*. I–XXXVI. Bp., 1906–1911. (= KI) XI:460.

REISZ T. CSABA

Török Ferenc (1845–1924) emlékezete A felmérési ügyvitel kézikönyve*

A 19. század közepén hazánkban is megkezdődött az igazságosabbnak szánt adórendszer keretében bevezetett földadó kivetéséhez adatokat szolgáltató ideiglenes (1850–1853), majd 1856-tól részletes kataszteri felmérés. A pár év, majd évtized alatt elvégzendőnek tervezett tevékenység – amiatt, hogy a munkálatok igen nagy részletességgel készültek, továbbá nem állt rendelkezésre kellő személyi állomány, és a tisztviselőket gyakran más feladatokkal bízták meg – nem haladt a kellő ütemben, és az első világháborúig csak az ország 80 százalékáról készült el a kataszteri dokumentáció.¹ A hiányzó felmérés pótlására Erdélyben és különösen Székelyföldön a munka előfeltételének számító tagosítás térképezését végeztették megfelelő részletességgel, ennek teljesítése esetén a költségek egy részét az állami költségvetésből fedezték.²

Az 1850 és 1918 közötti hét évtizedben csaknem 2500 személy – sőt nem egyszer családok több generációja – dolgozott hosszabb-rövidebb ideig, sokszor egész életen át a kataszteri felmérésben. Az egyéni karriertörténetek vizsgálata a szakmatörténet teljessége és a felmérés teljesítményének értékelése szempontjából is fontos előmunkát, ezért a *Catastrum* különös figyelmet szentel az életutak sokszínűségének bemutatására. Az élet-

rajzok elkészítéséhez felhasználható lehetséges forrásokat korábban több tanulmányban foglaltam össze, bár a konkrét kutatások bizonyítják, hogy kevés személyről áll rendelkezésre minden ideális forrástípus.³

Török Ferenc a tiszti címtár szerint 1890 és 1918 között állt a kataszteri felmérés szolgálatában, bár 1892-ben és 1895-ben nem szerepel a neve a beosztottak között: felmérési növénydék (1890–1896), segédmérnök (1897–1901), mérnök (1902–1908), majd főmérnök (1909–1918) volt, vagyis teljes karrierutat futott be. Először 1894-ig az 5. pozsonyi felmérési felügyelőségénél, majd rövid ideig (1896) a budapesti 9. felmérési felügyelőségénél, 1897-től 1918-ig pedig a Pénzügyminisztériumban, az állandó kataszter/országos kataszteri felmérés ügyeit intéző IX. főosztályon, a 21/18. ügyosztályon dolgozott.⁴

Török irodalmi munkásságáról csak – Petrik Géza magyar könyvészetére hivatkozva – Szinnyei József bibliográfiája közöl adatokat, a szerzőt kataszteri mérnöksegédként említi, és a felmérési ügyvitel kézikönyvét, továbbá a rendeletek kétkötetes gyűjteményét kapcsolva öhozzá, amelyet Gánóczy Sándorral közösen készített.⁵

Török szakmai életútjának rekonstrukciójához nem áll rendelkezésre a legadatgazdagabb

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:11–18.

2 BALATON PETRA: A székelyföldi birtokrendezések. *Catastrum*, 3. (2016) 1:3–12., Uő: A Kolozsvári Kataszteri Igazgatóság. *Catastrum*, 3. (2016) 2:29–34.

3 L. ehhez cikkeimet a *Catastrum* hasábjain: A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Törzskönyvi lap, szolgálati és minősítési táblázat. 4. (2017) 2:29–48.; A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Anyakönyvek, iskolai értesítők, gyászjelentések. 4. (2017) 3:14–21.; A katasztertörténeti prozopográfia forrásai. Címtárak, hivatalos közlönyök, adatbázisok. 5. (2018) 1:15–25. (= REISZ, 2018).

4 Magyarország tiszti cím- és névtára, 1890:206.; 1891:206.; 1893:212.; 1894:218.; 1896:250.; 1897:249.; 1898:266.; 1899:283.; 1900:264.; 1901:268.; 1902:269.; 1903:265.; 1904:140.; 1905:149.; 1906:160.; 1907:161.; 1908:163.; 1909:171.; 1910:177.; 1911:179.; 1912:182.; 1913:190.; 1914:195.; 1915:196.; 1916:212.; 1917:219.; 1918:161.

5 SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. XIV. köt, Bp., 1914. 480.

és igen részletes szolgálati törzslapja és a minősítési táblázata, mert minisztériumi tisztviselőként azokat sem eredeti, sem másolati példányban nem őrizték az ügyosztályon, és nem maradt fenn a Pénzügyminisztérium személyi anyagai között sem.⁶ Emiatt pályafutásának teljes feltárása csak korlátozottan végezhető el.

Nem segíti a kutatást, hogy mind vezetékneve, mind személyneve igen gyakori, így a keresőmotorok (pl. google) és az adatbázisok használatakor sokszor más személyre vonatkozó adatokat kaphatunk. Arra is van példa, hogy ezt a Török Ferencet rendelik hozzá névtéradatként egy olyan irathoz, amely valójában máshoz kapcsolódik. A Petőfi Irodalmi Múzeum adatbázisában Török Ferenc kataszteri mérnökség (19–20. század) levelet írt Petrik Géza bibliográfusnak 1885-ben. A szerző azonban valójában Ö. Török Ferenc volt, az adat pontosítását a múzeum már el is végezte.⁷

Török életrajzi adatainak felkutatásához nagy segítséget jelentett a *Kataszteri Közlöny* (1892–1918) előfizetőinek összeállított *Zsebnaptár*, amely 1896-tól 1905-ig évente jelent meg.⁸ A kis kötetekben közreadták a kataszteri felmérés személyzetének betűsoros és rangsorozati névjegyzékét, amely tartalmazta az egyes személyek születési évét (1898–1903 között hónapját és napját is), a szolgálatba lépés és az aktuális fizetési osztályba jutás évét, fizetési fokozatát, beosztását. Az itt közölt életrajzi adatok szerint Török 1845. október 17-én született.

Török Ferenc családja

Tekintettel arra, hogy Török 1918-ig szerepel a tisztí címtárban, de az 1927-től újrainduló kötetekben már nem fordul elő a neve, feltételeztem, hogy a köztes időszakban nyugdíjba vonulhatott, sőt (73 éves a világháború végén) talán el is hunyt. Ezért a kutatómunkát a Magyar Családtörténet-kutatók Egyesületének (www.macse.hu) anyakönyvi adatbázisában folytattam, bízva abban, hogy a karrierje utolsó két évtizedében Budapesten dolgozó mérnök nyugdíjasként is a fővárosban élt és halt meg, az említett adatbázis pedig éppen a budapesti életesemények feldolgozásában szinte teljes. Az 1920-as évekre szűkített keresésben hamar előkerült egy 79 éves korában elhunyt nyugalmazott műszaki tanácsos Török Ferenc halotti bejegyzése. Az ott szereplő feleségnev nyomán ugyanebben az adatbázisban a házasság adatai is megtalálhatók, így a vőlegény születési ideje és helye is ismertté vált, és mivel a dátum azonos volt a *Zsebnaptárban* közlöttel, lehetővé vált az életút elejének feltárása is.

Török Ferenc 1845. október 17-én született Győrszigeten, református családban. Édesapja Török János molnármester, édesanyja Rohrer Anna, keresztszülei Meidl Ferenc molnármester és felesége, Rohrer Mária voltak.⁹ A házasságban még két gyermek, Mária (1851. április 1.) és Anna (1853. január 14. – 1859. szept-

6 A kataszteri ügyosztály iratanyagában csaknem ezer személy törzslapja és minősítési táblázata maradt fenn: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), S 92 Az Országos Földmérési Intézet vegyes iratai (= S 92), No. 24–26. Országos kataszteri felmérés – alkalmazottak törzslapjai. MNL OL, K 267 Polgári kori kormányhatósági levéltárak, Pénzügyminisztériumi Levéltár, Pénzügyminisztérium, Szolgálati és minősítési táblázatok állagban közel 15 000 személy adatai találhatóak, de Török Ferenc nincs közöttük.

7 Petőfi Irodalmi Múzeum Névtére, <https://resolver.pim.hu/bib/PIM1214062> (Darnay Kálmán-gyűjtemény, V. 4713/1392). Ezúton Köszönöm Bánki Zsolt igazgató, dr. Jancsik Erzsébet muzeológus-könyvtáros és Tétényi Csaba muzeológus segítségét, akik a múzeum nyári zárvatatása idején gyorsan és előzékenyen segítségemre voltak a levél megtekintésében, ráadásul a téves adat korrigálását is azonnal elvégezték.

8 REISZ, 2018. 17–18. A kis formátumú kiadvány A „Kataszteri Közlöny” zsebnaptára kataszteri és birtokrendező mérnökök számára az 1896–7. évekre, majd A „Kataszteri Közlöny” zsebnaptára az 1898. évre, végül állandósuló címmel A „Kataszteri Közlöny” zsebnaptára kataszteri mérnökök számára az ... évre jelent meg 1896 és 1905 között. A kötetek szerkesztői GÁNÓCZY SÁNDOR és SPINNER GYÖRGY háromszögélő segéd (1896), DOBROVIC VIKTOR (1898–1900) és hozzá csatlakozva, majd önállóan GÁNÓCZY SÁNDOR (1900–1905) voltak, a zsebnaptárak Budapesten, Neumayer Ede könyvnyomdájában készültek. A továbbiakban *Zsebnaptár*, tárgyév alakban hivatkozom a kötetekre.

9 Győrsziget református születési anyakönyvei a Family Search oldalán kutathatóak, Török Ferenc születési bejegyzése: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-YSBC-B43>

▪ Győrsziget kataszteri térképe, 1856 (MNL OL, S 78 - 96. téka - Győr - 126.). L. ehhez Reisz T. Csaba cikkét

■ Pécs belvárosa az 1865. évi térképen, a 489. hrsz. telek a Skála-ház (MNL OL, S 78 - 36. téka - Pécs - 32.), L. ehhez Kiss Márton cikkét